सुरभिः

संस्कृतस्य पाठ्यपुस्तकम्

कक्षा - षष्ठी

प्रथमः - पाठः

अभ्यास कार्यम् -

1. चित्रम् दृष्ट्वा लिखन्तु 'आम्' अथवा 'न'

(i) किम् एते वीराः बालाः सन्ति ?	आम्
(ii) किम् सर्वेषां हस्ते राष्ट्रध्वजः अस्ति ?	न
(iii) किम् एते वीरबालाः अग्रे-अग्रे गच्छन्ति ?	आम्
(iv) किम् अत्र पञ्च (5) बालाः सन्ति ?	आम्
(v) किम् एते वीरबालाः प्रसन्नाः सन्ति ?	आम्
(vi) किम् एतेषां दृष्टिः अग्रे अस्ति ?	आम्
(vii) किम् एतेषां मनसि भयम् अस्ति ?	न

3. उचितं शब्दार्थं चित्वा लिखन्तु -

(i) पुरःपुरः	अग्रे-अग्रे
(ii) प्रयच्छ	देहि
(iii) जयः	विजयः
(iv) भूमिः	पृथ्वी
(v) रणे	युद्धे

व्याकरणम्

अभ्यासः

1.वर्णविन्यासं कुर्वन्तु -

रु = र् + उ , शी = श् + ई , चौ = च् + औ , छ = छ् + अ

रू = र् + ऊ , षे = ष् + ए , तै = त् + ऐ , मि = म् + ई

धा = ध् + आ , पो = प् + ओ , ठः = ठ् + अ , तृ = त् + ऋ

टी = ट् + ई , ने = न् + ए , डं = ड् + अं , वृ = व् + ऋ

ग = ग् + अ , चा = च् + आ , ति = त् + इ , मी = म् + ई

वृ = व् + ऋ , थे = थ् + ए , धो = ध् + ओ , पौ = प् + औ

3. उदाहरणानुसारं कुर्वन्तु -

अधुना = अ + ध् + उ + न् + आ	न = न् + अ
अपि = अ + प् + इ	नीचैः = न् + ई + च् + ऐः
अथवा = अ + थ् + अ + व् + आ	पुनः = प् + उ + न् + अः
अतः = अ + त् + अः	परन्तु = प् + अ + र् + अ + न् + त् + उ
आम् = आ + म्	पुरा = प् + उ + र् + आ
उच्चैः = उ + च् + च् + ऐः	शीघ्रम् = श् + ई + घ् + र् + अ + म्
शनैः = श् + अ + न् + ऐः	श्वः = श् + व् + अः
एव = ए + व् + अ	ह्यः = ह् + य् + अः
एकदा = ए + क् + अ + द् + आ	बहिः = ब् + अ + ह् + इः

एवम् = ए + व् + अ + म्	विना = व् + इ + न् + आ
च = च् + अ	

5. वर्णविन्यासं कुर्वन्तु

1. आम्रम् = आ + म् + र् +अ + म्

2. राष्ट्रं = र् + आ + ष् + ट् + र् + अ + म्

3. भ्रमति = **भ् + र् + अ + म् + अ + त् + इ**

4. हृष्टः = ह् + ऋ + ष् + ट् + अः

5. हर्षः = ह् + अ + र् + ष् + अः

6. वृषभः = व् + ऋ + ष् + अ + भ् + अः

7. इक्षु = इ + क् + ष् +उ

8. डमरुः = ड् + अ + म् + अ + र् + उ

9. छत्रम् = छ् +अ + त् + र् + अ + म्

द्वितीयः पाठः

मम प्रियः विद्यालयः

अभ्यासः -

1. पाठं पठित्वा लिखन्तु 'आम्' अथवा 'न' -

(i) **किं** मम विद्यालयः सुन्दरः अस्ति ? आम्

(ii) किं मम विद्यालयः विशालः अपि अस्ति ? आम्

(iii) किम् अहं प्रतिदिनं विद्यालयं गच्छामि ? आम्

(iv) किम् अहं गीतं लिखामि ? न

(v) किम् अहं मित्रैः सह क्रीडामि आम्

(vi) किम् अस्माकम् अध्यापकाः स्नेहेन पाठयन्ति ? आम्

2. मञ्जूषायां प्रदत्त - पदैः रिक्त स्थानानि पूरयन्तु -

(i) अहं प्रतिदिनं विद्यालयं गच्छामि ।

(ii) विद्यालये प्रतिदिनं पाठं पठामि ।

(iii) प्रतिदिनं लेखम् अपि लिखामि ।

(iv) वयं मिलित्वा गीतानि गायामः ।

(v) वयं सुन्दराणि चित्राणि पश्यामः ।

3. उचितं पर्यायपदं चित्वा लिखन्तु -

(i) विद्यालयः पाठशाला

(ii) सुन्दरः शोभनः

(iii) प्रतिदिनं नित्यं

(iv) क्रीडाङ्गने क्रीडाक्षेत्रे

(v) सम्मानं आदरः

4. पाठं पठित्वा एतेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन वदन्तु लिखन्तु च -

(i) एषः कः अस्ति ? विद्यालयः

(ii) विद्यालये कानि सुन्दराणि सन्ति ? चित्राणि

(iii) विद्यालये अहं कैः सह क्रीडामि ? मित्रैः

(iv) वयं कुत्र क्रीडामः धावामः च ? क्रीडाङ्गने

(v) वयं केषां सम्मानं कुर्मः ? अध्यापकनाम्

5. एतेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन वदन्तु लिखन्तु च -

(i) कः विशालः अस्ति ?

उत्तरम् - विद्यालयः विशालः अस्ति |

(ii) विद्यालये अनेकानि कानि सन्ति ?

उत्तरम् - विद्यालये अनेकानि चित्राणि सन्ति |

(iii) के स्नेहेन पाठयन्ति ?

उत्तरम् - अध्यापकाः अध्यापिकाः च स्नेहेन पाठयन्ति |

(iv) कस्य अनेकानि मित्राणि सन्ति ?

उत्तरम् - मम अनेकानि मित्राणि सन्ति |

(v) वयं मिलित्वा किं कुर्मः ?

उत्तरम् - वयं मिलित्वा गृहकार्यं कुर्मः क्रीडामः च |

व्याकरणम्

अभ्यासः

2. उचित - सर्वनामपदैः रिक्तस्थानानि पूरयन्तु -

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
पुल्लिङ्गे -	एषः बालकः	एतौ बालकौ	एते बालकाः
	एषः कः	एतौ कौ	एते के
स्त्रिलिङ्गे -	एषा बालिका	एते बालिके	एताः बालिकाः
	एषा का	एते के	एताः काः
नपुंसकलिङ्गे -	एतत् पुस्तकम्	एते पुस्तके	एतानि पुस्तकानि
	एतत् किम्	एते के	एतानि कानि
पुल्लिङ्गे -	सः छात्रः	तौ छात्रौ	ते छात्राः
स्त्रीलिङ्गे -	सा छात्रा	ते छात्रे	ताः छात्राः
नपुंसकलिङ्गे -	तत् फलम्	ते फले	तानि फलानि

विशेष - (i) संज्ञा जिस लिङ्ग , जिस विभक्ति और जिस वचन में हो उसके साथ प्रयोग होने वाला सर्वनाम भी उसी लिङ्ग ,उसी विभक्ति और उसी वचन में होता है |

(ii) प्रश्न निर्माण करते समय यदि रेखाङ्कित पद (शब्द) संज्ञा या सर्वनाम हो तथा वह जिस लिङ्ग , विभक्ति और वचन में हो प्रश्न बनाने के लिये 'किम्' शब्द का रूप उसी लिङ्ग,विभक्ति और वचन में प्रयोग करते हैं परन्तु यदि रेखाङ्कित पद स्थान वाचक हो तो प्रश्न बनाने के लिये ' कुत्र ' इस प्रश्न वाहक पद का प्रयोग करते हैं |

(iii) 'समयवाचक' पद पर प्रश्न बनाने के लिये 'कदा' (कब) शब्द का प्रयोग करते हैं |

(iv) ' संख्यावाचाक' पद पर प्रश्न बनाने के लिये 'कति' (कितना) शब्द का प्रयोग करते हैं |

(v) 'कारणवाचक' या 'क्रियाविशेषण' वाले पद पर प्रश्न बनाने के लिये 'कथम्' (क्यों / कैसे) शब्द का प्रयोग करते हैं |

(vi) 'गुणवाचक' वाले पद पर प्रश्न बनाने के लिये पुल्लिङ्ग में 'कीदृशः' (कैसा) स्त्रीलिङ्ग में 'कीदृशी' (कैसी) नपुंसकलिङ्ग में 'कीदृशम्' (कैसा) शब्द का प्रयोग करते हैं |

अभ्यासः -

पुल्लिङ्गे -

एकवचनम्	***द्विवचनम्***	***बहुवचनम्***
बालकः पठति |	***बालकौ*** पठतः |	***बालकाः*** पठन्ति |
कः पठति ?	कौ पठतः ?	के पठन्ति ?

स्त्रीलिङ्गे -

बालिका पठति |	***बालिके*** पठतः |	***बालिकाः*** पठन्ति |
का पठति ?	के पठतः ?	काः पठन्ति ?

नपुंसकलिङ्गे -

फलं पतति |	***फले*** पततः |	***फालानि*** पतन्ति |
किं पतति ?	के पततः ?	कानि पतन्ति ?